

tir. Yemenli satıcı istediği parayı alamayınca Hilfû'l-ahlâf'a dahil kabilelerin bazı ileri gelenlerine gidip durumu anlattı; ancak onlar, Benî Sehm'in kendi mensuplarını korumak için Hilfû'l-ahlâf'tan ayrılabilceğini ve böylece Hilfû'l-mutayyebîn'e karşı zayıflayacaklarını düşünerek kendisine yardım etmediler. Bunun üzerine Yemenli tâcir, ertesi gün Ebûkubey's tepesine çıkıp yüksek sesle mağduriyetini dile getiren bir şiir okudu. Hilfû'l-ahlâf'a mensup kabilelerin aldırış etmemesine karşılık Hilfû'l-mutayyebîn'e mensup kabileler bundan rahatsızlık duydu. Nihayet son Ficâr savaşının çıkmasına yol açan, bu savaşta faal rol oynayan ve bundan pişman olduğu anlaşılan Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr b. Abdûlmuttalib şehrin en zengin, yaşlı ve nüfuzlu kabile reisi durumundaki Abdullah b. Cûd'ân et-Teymî'ye başvurarak onu bu işin görülmesi için bir toplantı yapmaya ikna etti. Kaynakların bildirdiğine göre çağrılanlar arasında Hilfû'l-ahlâf mensuplarından kimse yoktu. Toplantıda hazır bulunanlar uzun tartışmalardan sonra haksızlığı önlemek için yemin ettiler ve gönüllülerden oluşacak bir grup kurmayı kararlaştırdılar. Yeminleşen kabileler şunlardır: Benî Hâşim, Benî Muttalib, Benî Zühre, Benî Teym ve Benî Esed. Toplantıya Benî Hâşim'den düzenlenmesine ön ayak olan Zübeyr b. Abdûlmuttalib'den başka o sırada yirmi (veya otuz beş; İbn Habîb, s. 53) yaşında bulunan Hz. Muhammed de katıldı.

Kaynaklarda antlaşmanın muhtevası genel hatlarıyla şöyle ifade edilmektedir: "Allah'a and olsun ki Mekke şehrinde birine zulüm ve haksızlık yapıldığı zaman hepimiz, o kimse ister iyi ister kötü ister bizden ister yabancı olsun, kendisine hak verileceye kadar tek bir el gibi hareket edeceğiz; deniz süngeri ıslattığı ve Hira ile Sebîr dağları yerlerinde kaldığı sürece bu yemine aykırı davranmayacağız ve birbirimize malî yardımda bulunacağız" (Süheyli, II, 73). Hilfû'l-fudûl mensupları ayrıca ahitleşmenin ardından Hacerülesved'i yıkadıkları mukaddes suyu içmişlerdi. Hilfû'l-ahlâf mensuplarından Ebû Süfyân'ın kayınpederi Utbe b. Rebîa'nın bu antlaşmaya katılamadığı için çok üzüldüğü ve şöyle dediği rivayet edilir: "Eğer Hilfû'l-fudûl'e katılmam için soyumdan ve ailemden ayrılmam gerekseydi bunu hiç çekinmeden yapardım" (Ebû'l-Ferec, XVII, 300).

Hilfû'l-fudûl'un daha sonraki tarihlerde devam edememesinin en önemli sebe-

bi bu antlaşmaya yeni katılmaların imkânsız oluşuydu. Bundan dolayı Emevî hilâfetinin başında son mensubunun ölmesi üzerine bu antlaşma sona ermiştir. İslâm'dan önce ve İslâmî dönemde Hilfû'l-fudûl'un nasıl çalıştığını gösteren bazı olaylar nakledilmektedir: Sümâle kabilesine mensup bir tâcir Mekke'nin ileri gelenlerinden Übey b. Halef'e mal satmış, fakat parasını alamamıştı. Çaresiz kalan tâcir Hilfû'l-fudûl'e başvurdu. Teşkilât mensupları ona Übey'e gidip parasını tekrar istemesini, vermediği takdirde kendilerinin bizzat alacaklarını bildirmesini söylediler. Bunun üzerine Übey parasını hemen ödedi (İbn Habîb, s. 54). Has'am kabilesinden Yemenli bir tâcir kızı ile birlikte hac için Mekke'ye gelmişti. Şehrin güçlü kişilerinden Nübeyh b. Haccâc'ın kızını zorla elinden alması üzerine tâcir Hilfû'l-fudûl'e gitti. Hilf mensupları hemen Nübeyh'in evini kuşattılar ve kızı alıp babasına teslim ettiler (a.g.e., s. 55). Erâş kabilesine mensup birinden mal satın alan Ebû Cehil parasını ödemedi. Ebû Cehil'in Hz. Peygamber'e düşmanlığını bilen bir müşrik alay etmek amacıyla mağdur tâcire, o sırada Kâbe'de bulunan Hz. Muhammed'i göstererek ona başvurduğu takdirde parasını alıp kendisine verebileceğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e giden tâcir olayı anlatıp yardım istedi. Hz. Muhammed onunla birlikte Ebû Cehil'in evine gitti ve herhangi bir güçlükle karşılaşmadan parayı aldı (Belâzürî, I, 128-129). Yine Hz. Peygamber ve Ebû Cehil'le ilgili diğer bir olay da şöyle gelişmişti: Zübeyd kabilesinden bir tâcir mallarını satmak için Mekke'ye geldi. Ebû Cehil diğer tüccarların ondan alışveriş yapmasına engel oldu ve malına düşük bir fiyat biçti. Kimsenin daha fazla fiyat vermemesi üzerine sıkıntıya düşen tâcirin durumunu öğrenen Hz. Peygamber üç deve yükü malı onun istediği fiyattan satın aldı; Ebû Cehil yanına gelince de Hilfû'l-fudûl'ü hatırlatarak aynı şeyi bir daha yapmaması için kendisini uyardı (a.g.e., I, 130). Muâviye'nin hilâfeti sırasında, yeğeni Medine Valisi Velîd b. Utbe ile Hz. Hüseyin arasında bir mal hususunda anlaşmazlık çıktı. Hz. Hüseyin'in, kendisine baskı yapmak isteyen Velîd'e hakkının verilmesi durumunda Hilfû'l-fudûl'e başvuracağını söylemesi üzerine Velîd haksız tutumundan vazgeçti (İbn Hişâm, I, 134-135).

Bütün kaynaklarda Hz. Peygamber'in bi'setten sonra da bu ittifaktan övgüyle bahsettiği, İslâmiyet'in onu daha da pe-

kiştirdiğine inandığı ve bu yemini kızıl tüylü bir deve sürüsüyle de olsa asla değişmeyeceğini, tekrar çağrıldığı takdirde de tereddüt göstermeden derhal icâbet edeceğini söylediği (Müsned, I, 190, 317) kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 190, 317; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 133-135; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 128-129; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 52-59, 275; Fâkihî, *Ahbabu Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1986-87, V, 190-196; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*(Ukkâşe), s. 604; Belâzürî, *Ensâb*, I, 128-130; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 17-18; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, XVII, 287-301; Süheyli, *er-Ravzû'l-ünûf*, II, 70-83; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 41-42; Şâmî, *Sübûlû'l-hudâ*, II, 208-210; Halebi, *İnsânü'l-uyûn*, I, 211-215; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, I, 384-388; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 86-90; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 52-54; Köksal, *İslâm Tarihi* (Mekke), II, 132-137; *İDMİ*, VIII, 512-515; Ch. Pellat, "Hilf al-Fudûl", *EP*² (İng.), III, 389.

MUHAMMED HAMİDULLAH

HİLFÜ'L-MUTAYYEBİN

(حلف المطيبين)

Çahiliye döneminde
Abdümenâfoğulları'nın
Abdüddâroğulları'na karşı
bazı Kureyş kabileleriyle
yaptıkları ittifak.

Rivayete göre Hz. Peygamber'in dedelerinden Kusay b. Kilâb (ö. m. 480) Kâbe civarından başlayarak Mekke topraklarını on parçaya ayırmış ve Kureyş'in on kolu arasında paylaştırmıştı. Buraların imar edilmesiyle daha önce dağınık bir köy durumunda olan Mekke bir şehir görünümünü kazanmaya başlamış, özellikle Kusay'ın ölümünden sonra oğullarının döneminde büyük bir ilerleme kaydetmişti. Kusay'ın vasiyetine uygun olarak nedve (Dârünnedve denilen şehir meclisinde toplantılara başkanlık etme), kıyâde (başku-mandanlık), hicâbe (sidâne, Kâbe'nin örtüsü ve anahtarlarının muhafazası), livâ (sancaktarlık), sikâye (hacılara su temini) ve rifâde (yoksul hacıları doyurma) görevleri oğlu Abdüddâr'a verilmiş, ondan da oğullarına geçmişti; Kusay'ın diğer oğlu Abdümenâf ise itibarına güvendiğinden bu vazifelere önem vermezdi. Ancak daha sonra Abdümenâfoğulları Abdüşems, Hâşim, Muttalib ve Nevfel sayıca ve itibar bakımından daha üstün olduklarını, dolayısıyla bu görevlerin artık kendilerine verilmesi gerektiğini ileri sürdüler. Görevlerin taksimi konusunda Kureyşliler üç gruba ayrıldı. Benî Mahzûm, Benî Sehm,

Benî Cumah ve Benî Adî b. Kâ'b Abdüddâr-
dâroğulları'nın; Benî Esed, Benî Zühre,
Benî Teym b. Mürre ve Benî Hâris b. Fih
r Abdümenâfoğulları'nın tarafını tutarken
Benî Âmir b. Lüey ile Benî Muhârib b.
Fih tarafıydı.

Aynı görüşte olan kabileler, kendi ara-
larında birbirlerini sonuna kadar destek-
lemek ve yalnız bırakmamak üzere ye-
min ettiler. Abdümenâfoğulları'nın oluş-
turduğu topluluğun üyeleri, bir kaba ko-
nulmuş güzel kokulu bir sıvıya ellerini ba-
tırarak Kâbe duvarına sürdüler; bundan
dolayı onlara "mutayyebîn" (güzel kokulu-
lar), yaptıkları ittifak ve yemine de "Hil-
fü'l-mutayyebîn" denildi; aynı kelimenin
ism-i fâili olan "mutayyibîn" (güzel ko-
ku sürenler) kullanıldığı da görülür. Ah-
med b. Hanbel, Hz. Muhammed'in amca-
larıyla birlikte bu ittifakın içinde yer aldığını
kaydediyorsa da (*Müsned*, I, 190, 193)
burada verilen bilgi Hilfü'l-fudûl'a ilgili-
dir. Esasen Hz. Peygamber o tarihte he-
nüz doğmamıştı. Ayrıca bu antlaşma-
nın, Hz. Muhammed'in otuz beş yaşında
iken katıldığı Kâbe'nin yeniden inşası sı-
rasında yapıldığına dair rivayetler de (İbn
Habîb, s. 273-275) doğru değildir.

Abdüddâr-
dâroğulları ve müttefikleri de
birbirlerinden ayrılmamak üzere ant iç-
mişlerdi. Bundan dolayı kendilerine "ahlâf"
(yeminliler), yaptıkları ittifaka da "Hil-
fü'l-ahlâf" denilmiştir. Ayrıca bunlara,
kestikleri bir hayvanın kanını bir kaba ko-
yarak ellerini batırıp yalamak suretiyle ye-
min ettiklerinden dolayı "leakatü'd-dem"
(kan yalayıcıları), yaptıkları ittifaka da
"Hilfü leakatü'd-dem" adı verilmiştir. Kar-
şılıklı yeminlerden sonra her iki taraftan
hangi kabilelerin birbirleriyle savaşacak-
ları belirlendi. Buna göre çarpışacak ka-
bileler Benî Abdümenâf - Benî Sehm, Be-
nî Abdüddâr - Benî Esed, Benî Zühre - Be-
nî Cumah, Benî Teym - Benî Mahzûm ve
Benî Hâris b. Fih - Benî Adî b. Kâ'b şeklin-
de seçilmişti. Ancak uzlaşmadan yana
olanlar ağır bastı ve hicâbe, livâ, nedve
Abdüddâr-
dâroğulları'nın; sikâye, rifâde ve
kıyâde Abdümenâfoğulları'nın uhdesin-
de kalmak üzere taraflar arasında anlaş-
ma sağlandı. Böylece Kureyş kabilesi son
anda kanlı bir iç savaştan kurtulmuş ol-
du. Bu durum, müttefikler arasında fazla
bir sürüşmeye yol açmadan İslâmiyet'in
zuhuruna kadar devam etti. Daha sonra
kıyâde Abdüşems'e, sikâye ve rifâde hiz-
meti ise zenginliği ve cömertliğinden do-
layı Hâşim b. Abdümenâf'a, ondan da oğ-
lu ve Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmut-
talib'e geçmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hl" md.; *Müsned*, I, 190,
193; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 138-140; İbn Habîb,
el-Münemmak, s. 51-52, 189 vd., 273-275;
Ya'kûbî, *Târih*, II, 17; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I,
453-455; Şâmî, *Sübûlü'l-hüdâ*, II, 209; L. Cae-
tani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul
1924, I, 251-253; M. Hüseyin Heykel, *Hazreti
Muhammed Mustafa* (trc. Ömer Rıza Doğrul),
İstanbul 1948, s. 85-86; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*,
IV, 58-64; A. P. Caussin de Perceval, *Essai sur
l'histoire des arabes*, Graz 1967, I, 330 vd.;
II, 254 vd.; Mahmud Esad, *İslâm Tarihi*, s. 115-
116; C. van Arendonk, "Hilf", *IA*, V/1, s. 486-
487.

HÜSEYİN ALGÜL

HİLİM

(الحلم)

Akıllı ve kültürlü olmakla kazanılan,
beşerî münasebetlerde
hoşgörülü, bağışlayıcı
ve medenî davranışlar
sergilemeyi sağlayan ahlâkî erdem.

Klasik sözlüklerde, büyük ölçüde birbi-
rinin tekrarından ibaret olan ve özellikle
edebî-ahlâkî literatürdeki anlam genişli-
ğiyle karşılaştırıldığında yetersiz olduğu
anlaşılan tanımlarda hilim (hilm), "sabır-
lı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak"
şeklinde açıklanmıştır (*Lisânü'l-'Arab*,
"hl" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hilm" md.). Ke-
lime, İslâm öncesi Arap edebiyatında da
"akıl" anlamında kullanılmakta ve çok nâ-
dir kimselerin ulaşabildiği veya önemini
takdir ettiği bir meziyet sayılmaktaydı.
Bazı kaynaklarda hilmin tanımı yapılır-
ken sefeh ve cehl kavramlarının karşıtı
olarak gösterildiği dikkate alınırsa bu
kelimelerin anlamlarından hareketle hil-
mi daha iyi kavramak mümkün olur. İbn
Manzûr sefehî, "Hilmin karşıtıdır; kök
anlamı hafiflik ve harekettir; cehl (cahil-
lik) demektir" şeklinde açıklamıştır (*Lisâ-
nû'l-'Arab*, "sfh" md.). Buradaki cehl ke-
limesinin ilim veya mârifetin zıddı olma-
yıp zulüm, serkeşlik, saldırganlık, barbar-
lık gibi Câhiliye dönemindeki hâkim zih-
niyetin karakteristik yapısını oluşturan
kavramları ifade ettiğini söylemek gere-
kir. Nitekim o dönemde yazılan şiirler in-
celendiğinde bu husus açıkça ortaya çı-
kar (Ebû Temmâm, s. 99, 304; Zevzenî,
s. 178).

İslâm'dan önceki dönemin temel ahlâ-
kî karakteri olan insanın gücüyle böbürlen-
mesi, kendine güvenmesi, otorite ta-
nımaması, keskin bir şeref duygusu vb.
hususlar cehl kavramı içinde mütalaa
edilen huylardır (Izutsu, *Kur'an'da Allah*

ve İnsan, s. 204; daha geniş bilgi için bk.
a. mlf., *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavram-
lar*, s. 51-61). Aslında Kur'an'ın müşrikle-
re yönelttiği eleştirilerin temelinde de on-
lardaki bu cehl ahlâkı vardır. Zira müşrik-
ler sadece akılları yatmadığı için inkâr et-
miyorlardı; aynı zamanda onlar gurur, ki-
bir, inat ve saldırganlık gibi hoyrat duy-
guları ve kötü alışkanlıkları yüzünden İslâm'ın
getirdiği eşitlik, kardeşlik, merha-
met, sabır, tahammül, uzlaşma, barış gi-
bi ilkeleri içlerine sindiremedikleri için in-
kârcılıkta direniyorlardı. Kur'an'da yer
alan "hamiyyetü'l-câhiliyye" (Câhiliye küs-
tahlığı; el-Feth 48/26) tabiri onların bu uz-
laşmaz karakterini ifade eder (bk. CÂHİLİ-
YİYE; CEHÂLET). Buna göre hilme "ağır
başlılık, sebat, akıllı ve uygarca davranış"
anlamları verilebilir. Ebû Hayyân et-Tev-
hîdî hilmi "öfkesine hâkim olmak suretiyle
düşünce dengesini koruma" şeklinde
tarif etmektedir (*el-İmtâ' ve'l-mü'ânese*,
III, 129). Râgib el-İsfahânî de "öfke duy-
gusunun coşkusundan nefsi koruma" bi-
çiminde benzer bir tarif verdikten sonra
kelimenin kökünde akıl anlamının bulun-
madığını, ancak aklın sonuçlarından ol-
duğu ve aklından bağımsız düşünümeye-
ceği için hilme de akıl dendiğini belirtir.
İsfahânî'ye göre hilimden aklın eylem ha-
line dönüşmesi kastedilmektedir. Zira bu
erdem ancak bütün organların kötülük-
lerden korunmasıyla mükemmelleşir (*el-
Müfredât*, "hl" md.; a. mlf., *ez-Zer'â*, s.
342). Seyyid Şerîf el-Cürcânî, "öfkenin ka-
barması halinde itidal ve sükûneti koru-
ma" şeklindeki kısa tanımıyla hilmin özel-
likle ahlâkî anlamına işaret etmiştir (*et-
Ta'rifât*, "hilm" md.). Tahânevî'nin tanımı
da buna yakındır (*Keşşâf*, I, 381).

Râgib el-İsfahânî, hilmin en uygun kar-
şıtının "öfke ve nefretle saldırmak" anla-
mına gelen *tezemmür* kelimesi olduğu-
nu belirtir. Ancak birçok kaynakta hilmin
karşıtı olarak kaydedilen sefeh ve cehlin
aksine tezemmürün terim olarak yay-
gınlık kazandığı söylenemez. Hilim ayrıca
gazab, *gayz*, *suhr* (zayıflık, âcizlik) gibi ke-
limelerin zıddı olarak da gösterilmekte
veya böyle bir konumda kullanılmakta-
dır.

Kur'an-ı Kerîm'de hilim "akıl" mânasın-
da olmak üzere bir âyette çoğul şekliyle
(ahlâm) geçmektedir (et-Tûr 52/32). Bu-
nun dışında "hilim sahibi" anlamında ha-
lîm kelimesi esmâ-i hüsnâdan biri olarak
on bir âyette yer almaktadır. Bunlardan
altısı "gafûr" (bütün günahları bağışla-
yan), üçü "âlim" (çok iyi bilen), biri "gani"
(her şeyden müstağnî), biri de "şekûr" (az